

ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

ПІДДУБНА ОКСАНА МИХАЙЛІВНА

УДК: 378:745/749

**НАРОДНА ХУДОЖНЯ ТВОРЧІСТЬ У ФАХОВІЙ ПІДГОТОВЦІ
МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Житомир – 2009

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Житомирському державному університеті імені Івана Франка, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, доцент
Березюк Олена Станіславівна,
Житомирський державний університет
імені Івана Франка,
доцент кафедри педагогіки.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Щолокова Ольга Пилипівна,
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова,
завідувач кафедри фортепіанного виконавства і
художньої культури, м. Київ;

кандидат педагогічних наук, професор
Люріна Таріта Іванівна,
Київський університет імені Б. Д. Грінченка, Інститут
дошкільної, початкової і мистецької освіти, професор
кафедри педагогіки початкової освіти та методик
викладання природничо-математичних дисциплін.

Захист відбудеться "19" січня 2010 року о 13 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 14.053.01 у Житомирському державному університеті імені Івана Франка за адресою: 10008, м. Житомир, вул. Велика Бердичівська, 40, 2-й поверх, конференц-зал.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Житомирського державного університету імені Івана Франка (10008, м. Житомир, вул. Велика Бердичівська, 40).

Автореферат розісланий "18" грудня 2009 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

С. Л. Яценко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. В умовах відродження національної системи освіти України актуальною є проблема гармонізації особистісних, професійних і творчих якостей педагогічних працівників, розвиток їх індивідуальності з урахуванням національних та історичних традицій.

Сучасна фахова підготовка майбутнього вчителя передбачає підвищення рівня духовної культури, формування національної свідомості, громадянських рис, моральних і естетичних якостей, художнього смаку, пробудження творчої активності особистості, що стає можливим за умови осмислення культурно-історичного та художнього значення здобутків українського народу, відтворення у змісті навчально-виховного процесу народних традицій, виявлення можливостей їх використання при вивченні мистецьких дисциплін. Це відображено в Законах України "Про освіту", "Про вищу освіту", Національній доктрині розвитку освіти в Україні, Державній національній програмі "Освіта" ("Україна XXI століття"), Програмі "Вчитель" та ін.

З огляду на вищезазначене актуалізується проблема фахової підготовки майбутнього вчителя образотворчого мистецтва до використання народної художньої творчості в контексті поглибленого вивчення різних видів народного мистецтва, що детермінує якість підготовки фахівців, формування їх світогляду, естетичних смаків, підвищення рівня педагогічної майстерності.

Різні аспекти професійного становлення майбутніх педагогів знайшли відображення у працях філософів (В. П. Андрущенко, А. А. Герасимчука, І. А. Зязюна, В. Г. Кременя, П. Ю. Сауха та ін.), психологів (І. Д. Бега, В. О. Моляко, В. В. Рибалки та ін.), педагогів (О. Є. Антонової, О. С. Березюк, С. С. Вітвіцької, О. А. Дубасенюк, С. В. Лісової, Т. І. Люріної, Н. Г. Ничкало, О. М. Пехоти, А. А. Сбруєвої, С. О. Сисоевої та ін.). Питання мистецької освіти та підготовки спеціалістів відповідних дисциплін розглядали О. Н. Дем'янчук, Л. А. Кондрацька, Л. М. Масол, Н. Є. Миропольська, В. Ф. Орлов, О. М. Отяч, В. О. Радкевич, О. П. Рудницька, О. П. Щолокова та ін. Засоби оптимізації фахової підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва у вищих навчальних закладах висвітлено у працях М. А. Кириченка, І. М. Кириченка, С. В. Коновець, В. С. Кузіна, П. В. Лосюка, В. М. Сироти, М. М. Ростовцева та ін. Шляхи розвитку творчого потенціалу майбутніх педагогів-митців досліджували Л. М. Любарська, М. І. Резніченко, О. В. Ткачук, Є. В. Щорохов, В. Г. Щербина та ін. Проблеми використання народного мистецтва в навчально-виховному процесі присвячено наукові доробки Є. А. Антоновича, Ю. Ю. Белової, Н. В. Лисенко, Н. С. Савченко, М. Е. Станкевича, А. С. Хворостова, Т. Я. Шпікалової та ін.

Однак, незважаючи на значний інтерес учених до мистецької освіти, впровадження народної художньої творчості, зокрема різних видів народного мистецтва як засобу фахової підготовки майбутнього вчителя образотворчого мистецтва, не було предметом спеціального наукового дослідження. Водночас, теорія і практика професійної освіти вимагає розв'язання низки суперечностей між: необхідністю формування професійної готовності спеціаліста та відсутністю відповідних моделей фахової підготовки майбутнього вчителя образотворчого мистецтва засобами народної художньої творчості; значним виховним потенціалом народної художньої творчості й недостатнім рівнем її використання у навчально-виховному процесі педагогічного ВНЗ.

Актуальність визначеної проблеми, її недостатня розробленість зумовили вибір теми дисертаційного дослідження – **"Народна художня творчість у фаховій підготовці майбутнього вчителя образотворчого мистецтва"**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано згідно з комплексною темою науково-дослідницької роботи кафедри педагогіки Житомирського державного університету імені Івана Франка "Формування професійної майстерності вчителів в умовах Європейської інтеграції" (номер державної реєстрації 0106U005409). Тему дисертації затверджено вченою радою Житомирського державного університету імені Івана Франка (протокол № 6 від 23. 12. 2005 р.) та узгоджено в Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології АПН України (протокол № 4 від 25. 04. 2006 р.).

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати модель фахової підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва засобами народної художньої творчості та експериментально перевірити її ефективність.

Відповідно до мети визначені такі **завдання дослідження**:

1. Проаналізувати історико-педагогічний аспект розвитку та становлення народної художньої творчості.
2. Розглянути науково-теоретичні засади застосування народної художньої творчості у фаховій підготовці майбутнього вчителя образотворчого мистецтва, уточнити поняттєво-категоріальний апарат дослідження.
3. Визначити критерії та показники рівнів готовності студентів до використання видів народного мистецтва у професійній діяльності та здійснити аналіз стану означеного процесу.
4. Розробити модель фахової підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва засобами народної художньої творчості.
5. Експериментально перевірити педагогічну результативність розробленої моделі у підготовці майбутнього вчителя образотворчого мистецтва.

Об'єкт дослідження – професійна підготовка майбутнього вчителя образотворчого мистецтва.

Предмет дослідження – зміст, структура, методи фахової підготовки майбутнього вчителя образотворчого мистецтва засобами народної художньої творчості.

Для досягнення мети і реалізації завдань було використано такі **методи дослідження**:

- *теоретичні* – аналіз філософської, психолого-педагогічної, мистецтвознавчої, методичної літератури з проблеми дослідження – для з'ясування стану розробленості окресленої проблеми та обґрунтування теоретичних положень дослідження;
- *емпіричні* – вивчення програм з образотворчого мистецтва для загальноосвітніх навчальних закладів, навчально-методичного забезпечення педагогічних ВНЗ; бесіди, опитування, спостереження, анкетування учнів, учителів образотворчого мистецтва, студентів; бачення оцінювання наочних розробок, художньо-творчих робіт; педагогічний експеримент (констатувальний і формувальний етапи); використання власного педагогічного досвіду – для перевірки ефективності змісту, форм і методів фахової підготовки майбутнього вчителя образотворчого мистецтва засобами народної художньої творчості;
- *методи математичної статистики* (кількісний та якісний аналіз результатів дослідження). Статистична обробка даних забезпечена застосуванням дисперсійного аналізу Р. Фішера та статистичного t – критерію Ст'юдента – для перевірки вірогідності отриманих результатів.

Методологічну та теоретичну основу дослідження становлять: концепція художньо-естетичної освіти в навчальних закладах України (М. П. Лещенко, Л. М. Масол, С. Г. Мельничук, В. О. Радкевич); положення теорії мистецької освіти щодо врахування феномена інтеграції у навчально-виховному процесі (Н. Є. Миропольська, О. М. Отич, О. П. Рудницька); концепція педагогічної творчості (І. А. Зязюн, В. А. Семиченко, С. О. Сисоєва); наукові положення щодо професійної підготовки майбутнього вчителя образотворчого мистецтва (М. А. Кириченко, С. В. Коновець, Л. М. Любарська, О. В. Ткачук, Є. В. Шорохов); закономірності розвитку та функціональності народної художньої творчості (В. А. Бокань, Г. К. Вагнер, М. А. Нехрасова, М. Р. Селівачов); особливості використання народного мистецтва у навчально-виховному процесі (Є. А. Антонович, Р. В. Захарчук-Чугай, М. А. Кириченко).

Організація та основні етапи дослідження. Теоретична та дослідно-експериментальна робота проводилася впродовж 2003-2009 років у три етапи.

На першому (2003-2004 рр.) – проаналізовано нормативно-правові

документи, філософську, психолого-педагогічну, мистецтвознавчу, навчально-методичну літературу з обраної проблеми; визначено мету, завдання, об'єкт, предмет; здійснено вибір адекватних методів дослідження; уточнено поняттєво-категоріальний апарат, розроблено програму і методику експериментальної роботи.

На другому (2004-2006 рр.) – виділено й систематизовано критерії, показники рівнів готовності, проведено діагностику стану застосування різних видів народного мистецтва у процесі підготовки майбутніх педагогів-митців; теоретично обгрунтовано модель, удосконалено зміст, форми, методи підготовки майбутнього вчителя образотворчого мистецтва засобами народної художньої творчості; розроблено факультативний курс "Народна художня творчість у фаховій підготовці майбутнього вчителя образотворчого мистецтва".

На третьому (2006-2009 рр.) – проведено формувальний етап експерименту, здійснено обробку, аналіз, узагальнення його результатів, сформульовано загальні висновки дослідження, підготовлено методичні рекомендації щодо впровадження теоретичних та практичних результатів в освітньо-виховний процес вищих педагогічних навчальних закладів; визначено перспективи подальшого дослідження окресленої проблеми.

Наукова новизна і теоретичне значення одержаних результатів дослідження полягає в тому, що: *вперше* теоретично обгрунтовано модель фахової підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва засобами народної художньої творчості, уточнено сутність категорій "народна художня творчість", "фахова підготовка вчителя образотворчого мистецтва", "застосування народної художньої творчості у фаховій підготовці майбутнього вчителя образотворчого мистецтва"; визначено критерії, показники рівнів готовності майбутнього вчителя до використання різних видів народного мистецтва; *удосконалено* зміст, форми та методи фахової підготовки майбутнього вчителя образотворчого мистецтва засобами народної художньої творчості; *подальшого розвитку набула* теорія й практика професійної підготовки майбутнього вчителя образотворчого мистецтва.

Практичне значення одержаних результатів полягає у впровадженні інтегрованого факультативного курсу "Народна художня творчість у фаховій підготовці майбутнього вчителя образотворчого мистецтва"; розробці методичних рекомендацій щодо застосування різних видів народного мистецтва у професійній діяльності. Матеріали дослідження можуть бути використані викладачами вищих педагогічних навчальних закладів у фаховій підготовці майбутніх учителів образотворчого мистецтва і покладені в основу створення авторських програм, навчальних посібників та застосовуватися в системі післядипломної педагогічної освіти.

Результати дослідження **впроваджено** в навчальний процес Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (акт впровадження № 10/24 від 07. 05. 2008 р.), Кременецького обласного гуманітарно-педагогічного інституту імені Тараса Шевченка (акт впровадження № 01-08/135 від 13. 03. 2009 р.), Навчально-наукового інституту педагогіки Житомирського державного університету імені Івана Франка (акт впровадження № 7 від 18. 04. 2008 р., № 8 від 24. 04. 2008 р.), Богуславського гуманітарного коледжу імені І. С. Нечуя-Левицького (довідка № 40 від 30. 01. 2009 р.).

Особистий внесок здобувача у праці, опублікованій у співавторстві з О. С. Березюк "Поліський народний календар – активний засіб формування особистості", полягає в аналізі народного мистецтва як активного засобу формування особистості.

Анотація результатів дисертації. Основні положення і результати дослідження у формі доповідей та повідомлень оприлюднені на науково-практичних та науково-методичних конференціях, семінарах, зокрема, *міжнародних*: II з'їзді Православного педагогічного товариства "Національна система освіти та виховання в Україні: історія, теорія, практика" (Київ, 2006), "Україна – Світ: від культурної своєрідності до спорідненості культур" (Київ, 2006), "Гуманітарні проблеми становлення сучасного фахівця" (Київ, 2007), "Проблеми освіти у Польщі та в Україні в контексті процесів глобалізації та євроінтеграції" (Київ-Житомир, 2009); *всукраїнських*: "Ідеї народної педагогіки в наукових дослідженнях К. Д. Ушинського" (Житомир, 2005), "Актуальні проблеми інтегрованого викладання лінгводидактики і мистецьких дисциплін у закладах освіти" (Житомир, 2005), "Ідеї національно-виховної системи Софії Русової" (Житомир, 2006), "Шляхи забезпечення національних інтересів у сфері педагогічної освіти України" (Умань, 2006), "Спадщина Івана Франка в контексті української освіти та культури" (Житомир, 2006), "Математична підготовка студентів у контексті початкової дизайн-освіти" (Житомир, 2006), "Новаторські навчально-виховні заклади в історії розвитку освіти в Україні" (Житомир, 2007), "Проблеми освіти в суспільстві ноосферної епохи" (Київ, 2007), "Шляхи і методи забезпечення подальшого творчого зростання обдарованої молоді" (Житомир, 2008), "Проблема формування ціннісних орієнтацій навчальної діяльності учнів загальноосвітніх закладів у контексті сучасних вимог до освіти" (Житомир, 2008); *міжрегіональних*: "Проблема духовності сучасної молоді: реалії та перспективи" (Житомир, 2007); *семінарах*: IV, V педагогічних читаннях пам'яті О. П. Рудницької (Київ, 2006-2007), "Етнопедогогічний контекст освітнього процесу в сучасних навчальних закладах України" (Івано-Франківськ, 2007), "Модернізація вищої освіти у контексті євроінтеграційних

процесів" (Житомир, 2007); міжвузівському науково-практичному семінарі – "Формування духовності молодшої людини: методика, практика, досвід" (Житомир, 2007).

Публікації. Результати дослідження висвітлено в 23 наукових працях, серед яких 1 розділ у колективній монографії, 1 методичні рекомендації, 8 статей у фахових виданнях, затверджених ВАК України, 13 статей у збірниках наукових праць і матеріалах конференцій. Одноосібних публікацій – 22.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, 15 додатків, списку використаних джерел (334 найменування, з них 4 іноземними мовами). Ілюстративний матеріал подано у 15 таблицях, 26 рисунках. Загальний обсяг дисертації – 280 сторінок, з них 186 – основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність і доцільність обраної теми, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, охарактеризовано методи, розкрито наукову новизну, теоретичне й практичне значення, подано відомості про апробацію та впровадження результатів дослідження.

У першому розділі – "Народна художня творчість у фаховій підготовці майбутнього вчителя образотворчого мистецтва як науково-педагогічна проблема" – проаналізовано й розкрито історико-педагогічний аспект розвитку та становлення народної художньої творчості, розглянуто науково-теоретичні засади застосування народної художньої творчості у фаховій підготовці майбутнього вчителя образотворчого мистецтва, уточнено поняттєво-категоріальний апарат дослідження.

На основі теоретичного аналізу наукових джерел розглянуто розвиток народної художньої творчості в Україні та за її межами (від епохи середнього палеоліту до сучасності). Розкрито основні закони і функції народної художньої творчості, обумовлені її незмінною природою (природність, колективність, ідеалістичність, традиційність), що зводяться до формули: $H=C+T/M$, де H – народна художня творчість; C – сучасність; T – традиція; M – мистецтво майстра (Г. К. Вагнер).

Відповідно до мети і завдань дослідження проаналізовано та уточнено спорідненні поняття "творчість", "художня творчість", "народність". Народна художня творчість визначено як діяльність, результатом якої є створення творів мистецтва, що характеризуються традиційністю, мистецтвом майстра, оригінальністю, неповторністю, індивідуальністю.

Поняття "народна художня творчість" (за С. В. Єтушенка) плумачиться як